

**RECENZIJA – DOPRINOS RAZVOJU,
KVALITETU I ŠIRENJU ZNANJA**

**REVIEW - CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT, QUALITY
AND DISSEMINATION OF KNOWLEDGE**

**Jašarević Sabahudin, Brdarević Safet, Bikić Enes
Univerzitet u Zenici
Fakultetska 3
72000 Zenica, Bosna i Hercegovina**

REZIME

U radu se objašnjava namjena i cilj recenzije kao pomoć urednicima časopisa ili zbornika radova i autorima različitih pisanih djela, da poveća vrijednost djela, usaglasi sa stvarnim vrijednostima parametara koji vrijede za datu vrstu rada.

Uprkos svim mogućim nedostacima, recenzija je još uvijek nezaobilazni dio naučnog objavljivanja. Sam proces ima svoje uobičajene faze koje se mogu donekle razlikovati od časopisa do časopisa (zbornika radova), odnosno onoga što pojedini časopisi zahtijevaju od recenzenata.

Sam izbor mogućeg recenzenta/recenzenata može postati problem za urednike naročito ako se ima u vidu pojava velikog broja časopisa ali i velikog broja potencijalnih autora.

Ključne riječi: recenzija, recenzent, naučni rad, časopis

ABSTRACT

The paper explains the purpose and goal of the review as an aid to editors of journals or collections of papers and authors of various written paper, to increase the value of the paper, to harmonize with the actual values of parameters that apply to a given type of paper.

Despite all possible shortcomings, review is still an indispensable part of scientific publication. The process itself has its usual stages that can vary somewhat from journal to journal (proceedings), or what individual journals require from reviewers.

The very choice of a possible reviewer/reviewers can become a problem for editors, especially if we have in mind the appearance of a large number of journals, but also a large number of potential authors.

Keywords: review, reviewer, scientific paper, journal

1. UVOD

U posljednje vrijeme na globalnom nivou, a takođe na pojedinim lokalnim nivoima, pojavio se jako veliki broj naučnika i istraživača koji imaju potrebu za pisanjem i objavljivanjem naučnih i stručnih članaka (radova) kako u svrhu objavljivanje rezultata do kojih su došli kroz vlastita istraživanja, tako i u svrhu lične promocije i određenih naučnih napredovanja u zvanja koja su u određenim područjima, kao što su univerziteti i instituti neophodna. Također, u posljednje vrijeme, sa pojavom doktorskih studija na mnogim univerzitetima se od doktoranata traži objavljivanje nakoliko naučnih radova prije pristupa procesu odbrane doktorske disertacije, na

osnovu svojih istraživanja u akademskim časopisima, čime se zapravo prebacuje odgovornost za ocjenu doktorskih istraživanja sa univerzitetskih odbora na urednike i recenzente časopisa. [1]. U toj „poplavi“ velikog broja kako radova, tako i naučnih i stručnih časopisa, svakako treba izdvojiti one koji nešto vrijede i koji imaju i daju doprinos razvoju nauke i struke. Presudnu odluku o tome da li će nešto biti objavljeno i stavljeno na uvid imaju pored redakcija časopisa i zbornika radova sa naučnih skupova, svakako i ljudi koji recenziraju (pregledaju) takve radove.

Međutim, ako znamo da se broj časopisa i objavljenih članaka posljednjih godina uvećava nevjerovatnom brzinom, npr. samo 2012. godine je postojalo oko 28000 časopisa koji su objavili između 1,8 i 1,9 miliona članaka [2], postaje jasno da je „potražnja“ za recenzentima sve veća. Potencijalni recenzenti su najčešće pripadnici akademske zajednice, uključeni u procese obrazovanja, istraživanja ili razvoja, skoro uvijek sa nebrojenim drugim obavezama i nedostatkom vremena. Pronalaženje recenzenta, dovoljno kompetentnog, spremnog i voljnog da kvalitetno i na vrijeme ocijeni rad podnijet u časopis, urednicima postaje pravi izazov. Urednici najčešće moraju vršiti izbor recenzenata na *ad hoc* osnovi, uzimajući u obzir njihove kvalifikacije, istoriju publikovanja, izbegavajući sukobe interesa, a nakon direktnog kontaktiranja moraju i motivisati iste da prihvate da recenziraju rad. Sve navedeno, nažalost, dramatično usporava naučnu komunikaciju. Iz tog razloga, od izuzetne važnosti jeste prepoznavanje društvenog značaja recenziranja i vrednovanje recenzenata, jer najčešće nema konkretne kompenzacije za njihov uloženi trud, rad i vrijeme. Na sreću, pored profesionalnih razloga, koji uključuju obezbjeđivanje naučnog integriteta i osećaja profesionalne obaveze, motivaciju za recenziranje naučnici nalaze i u ličnim razlozima, odnosno želji da ostanu u toku sa novim idejama, relevantnom literaturom, a u nekim institucijama i zemljama recenziranje se vrednuje u napredovanju u karijeri. [3]

Kina je prva zemlja po broju članaka u naučnim časopisima na svijetu. Od 2018. godine broj članaka u naučnim časopisima u Kini iznosio je 528.263, što čini 20,93% svjetskog broja članaka u naučnim časopisima (u 2018. godini se vodilo preko 30.000 naučnih časopisa). Top 5 zemalja (ostale su Sjedinjene Američke Države, Indija, Njemačka i Japan) čine 51,11% od toga. Ukupan svjetski broj članaka u naučnim časopisima procijenjen je na 2,52 miliona u 2018. godini. [4]

	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010
1 China	528,263	473,439	438,349	407,975	390,396	359,274	329,015	326,771	312,517
2 United States	422,808	432,216	427,265	429,989	433,192	429,570	427,997	423,959	408,817
3 India	135,788	121,631	112,167	101,813	96,426	86,348	80,493	74,143	62,437
4 Germany	104,396	107,803	108,296	106,453	108,474	105,731	105,433	100,769	97,252
5 Japan	98,793	101,084	101,297	101,307	105,856	108,996	109,644	111,258	109,025
6 United Kingdom	97,681	99,129	99,366	99,616	99,385	99,228	98,145	95,820	93,792
7 Russian Federation	81,579	70,825	62,662	52,176	44,366	38,412	36,000	35,924	33,827
8 Italy	71,240	71,485	70,534	70,519	69,720	67,592	64,352	60,453	58,651
9 Korea, Rep.	66,376	63,979	62,735	62,646	60,705	57,863	56,268	53,720	50,589
10 France	66,352	70,101	71,028	71,926	73,299	73,632	72,629	70,612	68,746

Slika 1. Top 10 zemalja po broju objavljenih članaka (radova) u naučnim časopisima [4]

2. ŠTA JE RECENZIJ I ZAŠTO JE BITNA?

Recenzija (prikaz, ocjena, engl. *critical review*) jedan od glavnih oblika obavještanja o sadržaju dokumenta; kritičko zauzimanje stava prema nekom dokumentu, kritička ocjena, mišljenje recenzenta u pisanoj formi o umjetničkom ili naučnom djelu prije njegovog objavljivanja odnosno publikovanja. [3, 5, 6]

Recenziranje je kamen temeljac u procesu objavljivanja naučnih radova, ali i često zanemaren faktor razvoja cjelokupne nauke i njenom razvoju i kvalitetu. Zasnovano je na ideji da se

rezultati svakog naučnog istraživanja moraju stručno ocijeniti od strane eksperata – recenzenata (engleski „Reviewer“ ili „Referee“), prije nego se prezentuju naučnoj zajednici i javnosti.

Ono je jako bitan element uređivačke politike časopisa, konferencija i prethodi odluci Uredništva datog časopisa ili konferencije (naučno i/ili stručnog skupa) hoće li recenzirani rukopis biti objavljen.

Ista bi trebala biti naučno utemeljena, objektivna i, prema tome, nepristrana ocjena o ocjenjivanom djelu (članak, knjiga i dr.).

Temeljni je cilj recenzentskog postupka da objektivno ocijeni nečiji rukopis. Na osnovu takve ocjene (prosudbe, vrednovanja) može se relevantno utvrditi zaslužuje li neki rukopis (rad, članak) da po svojoj naučnoj, stručnoj, ili pak umjetničkoj vrijednosti bude objavljen. [5]

Recenzent to postiže primjenom odgovarajućih naučnih metoda (npr. metodom kritičke analize i sinteze) što ovisi o vrsti rada, naučnom području, disciplini itd.

Iako se dosta autora (a ujedno i recenzenata) slaže da recenzije imaju dosta nedostataka, one su još uvijek nezaobilazni dio u postupku objavljivanja naučnih radova. Ona je korisna ne samo urednicima časopisa i autorima radova, već i samim recenzentima.

Istina je da postupak recenzije ima mnogo nesavršenosti i mana. Prvo, posve je subjektivan, pa može izmaći nadzoru i nekoj vrsti sistemskog rada koju zahtijeva određeni časopis i/ili načni skup. [3,7] Kritičari također tvrde da je recenzijski postupak spor, skup, pristran i podložan zloupotrebama. [8] No, činjenica je da bez recenzije članaka urednici ne bi mogli izdavati časopise ili Zbornike radova sa konferencija. Recenzija ustvari predstavlja jednu vrstu kičme u procesima objavljivanja članaka, a objavljivanje članaka, koji sadrže najnovije informacije iz određene oblasti, osnova je prikupljanja ljudskog znanja i njegovog širenja. Proističe da svatko onaj tko želi objavljivati svoje naučne radove (i druge vrste objava) automatski prihvata i to da sam bude ocjenjivač-recenzent.

Ono što sami recenzenti dobivaju, nije uglavnom materijalne prirode (naknade za recenziranje) nego više povlastica uvida u najnovija istraživanja i još neobjavljene rezultate kolega koji se bave njihovim područjem rada. Tim činom, recenziranja, oni usavršavaju vještinu kritičke procjene naučnih radova, koja može biti korisna i u njihovu vlastitu profesionalnom radu i usavršavanju.

Svrha recenziranja rukopisa je višestruka, u zavisnosti od pogleda na nju [3,5]:

- a) podići kvalitet članaka u časopisu ili na naučnom i/ili stručnom skupu (originalnost, znanstvenost, stručnost),
- b) obaveza - ocjenjivanje je dio objavljivanja; tko želi objavljivati, treba i ocjenjivati,
- c) korist - povećanje znanja i informiranosti,
- d) zadovoljstvo - naučna rasprava, razmjena informacija, ispunjenje odgovornosti,
- e) osigurati citiranje relevantne literature,
- f) poboljšati stil pisanja.

2.1. Ko može biti recenzent?

U osnovi recenzenti mogu biti svi oni koji i objavljuju svoje radove-članke u časopisima i zbornicima radova. No, je li baš tako?

Pronalaženje recenzenta, dovoljno kompetentnog, spremnog i voljnog da kvalitetno i na vrijeme ocijeni rad-članak poslat u neki časopis i/ili neki naučni skup, urednicima časopisa i zbornika radova postaje pravi izazov. Urednici najčešće moraju vršiti izbor recenzenata na *ad hoc* osnovi, uzimajući u obzir njihove kvalifikacije, istoriju publikovanja, izbegavajući sukobe interesa, a nakon direktnog kontaktiranja moraju i motivisati iste da prihvate da recenziraju rad. Sve navedeno, nažalost, dramatično usporava naučnu komunikaciju.

Većina časopisa i naučnih skupova ima liste „stalnih“ recenzenata na koje obično može računati. Iz tog razloga, od izuzetne važnosti jeste prepoznavanje društvenog značaja

recenziranja i vrednovanje recenzenata, jer najčešće nema konkretne kompenzacije za njihov uloženi trud, rad i vrijeme. Na sreću, pored profesionalnih razloga, koji uključuju obezbjeđivanje naučnog integriteta i osećaja profesionalne obaveze, motivaciju za recenziranje naučnici nalaze i u ličnim razlozima, odnosno želji da ostanu u toku sa novim idejama, značajnom literaturom, a u nekim institucijama i zemljama recenziranje se vrednuje u napredovanju u karijeri.

Obično urednik časopisa ili zbornika radova poziva relevantne eksperte da ocijene rad koji su autori poslali sa namjerom da ga objave, i od recenzenata očekuje pomoć u donošenju odluke o konačnoj sudbini rada – odbijanje ili publikovanje (bez ili sa korekcijom).

Od recenzenta se ne očekuje da reprodukuje mjerenja ili eksperimente, već da na osnovu svog znanja i dostupne literature procijeni vjerodostojnost, tačnost i vrijednost prezentovanih podataka i rezultata. Istina je, međutim, da i pored velikog ličnog znanja, recenzent može propustiti da prepozna spretno prikazan i obrazložen netačan rezultat. Dakle, od recenzenta se očekuje da ukaže na bilo koji sadržaj u rukopisu rada za koji procijeni da je problematičan po bilo kom osnovu.

Iako proces recenziranja nije savršen, ima izvjesnih mana i problematičnih elemenata, nije poznat kvalitetniji sistem [5] kontrole novih naučnih saznanja i otkrića. Recenziranje je, ustvari, ključni faktor u otkrivanju lažnih, nevjerodostojnih ili falsifikovanih rezultata (plagijata).

U odnosu na period od prije desetak godina, urednici se sve češće obraćaju mlađim naučnicima, a ne samo starijim ekspertima, za koje pretpostavljaju da imaju više vremena i motiva da urade recenziju kvalitetno i na vrijeme. Jedan od razloga svakako je što mlađi naučnici vještije „barataju“ pretragama na internetu kao jednom od čistih izvora snabdijevanja literaturom i jednog od načina „uzimanja“ tuđih radova. Sa druge strane, iskusni i stariji eksperti prihvaćene zahtjeve za recenziranjem često prepuštaju mladim saradnicima čiji su mentori, uz različite nivoe uvida i supervizije izveštaja koje su oni sačinili. Mlađim naučnicima, pred kojima je tek karijera, atraktivna je pomisao da svojim znanjem, procjenama i komentarima mogu uticati na smjer razvoje određene naučne discipline i pravca.

Ni u svijetu, a pogotovo ne u našoj sredini, ne postoji sistematsko obrazovanje (kursevi, obuka, treninzi) za recenziranje. Mladi naučnici uče kako se recenzira od svojih mentora (koji su se na isti način učili ovom poslu), razmjenjujući iskustva sa kolegama ili jednostavno putem pokušaja i grešaka. Urednicima časopisa su, međutim, potrebne recenzije koje zadovoljavaju izvjesna pravila, u formi koja se može lahko tumačiti. Da bi se obezbijedilo pristizanje adekvatnih recenzija, sve je veći broj uputstava za recenziranje koja definišu sami urednici i/ili izdavači, časopisi objavljuju preporuke, pa i kratke elektronske kurseve kako sačiniti dobru recenziju. Sve je veći broj radova koji se bave analizom procesa recenziranja radi njegovog unapređenja [9–13]. Od prije nekoliko godina, istraživanje procesa recenziranja se izdvojilo kao zasebni naučni pravac za koji su zainteresovani istraživači svih naučnih disciplina. [14,15,16]

3. PROCES RECENZIRANJA

Danas se zvanično smatra da je recenziranje radova uvelo Kraljevsko društvo iz Edinburga, koje je 1731. godine izdalo zbornik recenziranih radova iz oblasti medicine [17]. Sve do sredine dvadesetog vijeka primjenjivalo se „unutrašnje“ recenziranje. Zbog tehničkog ograničenja umnožavanja rukopisa, uredništva su recenzente tražili isključivo unutar uske grupe stručnjaka koji su im bili fizički dostupni, kojima su lično mogli predati jedini primjerak rukopisa. Prve spoljne recenzije su primjenjivali časopisi Science i Journal of the American Medical Association od 1940. godine, da bi tek nakon što je prva Xerox fotokopir mašina postala komercijalna 1959. godine, spoljne recenzije postale uobičajena praksa. [18]

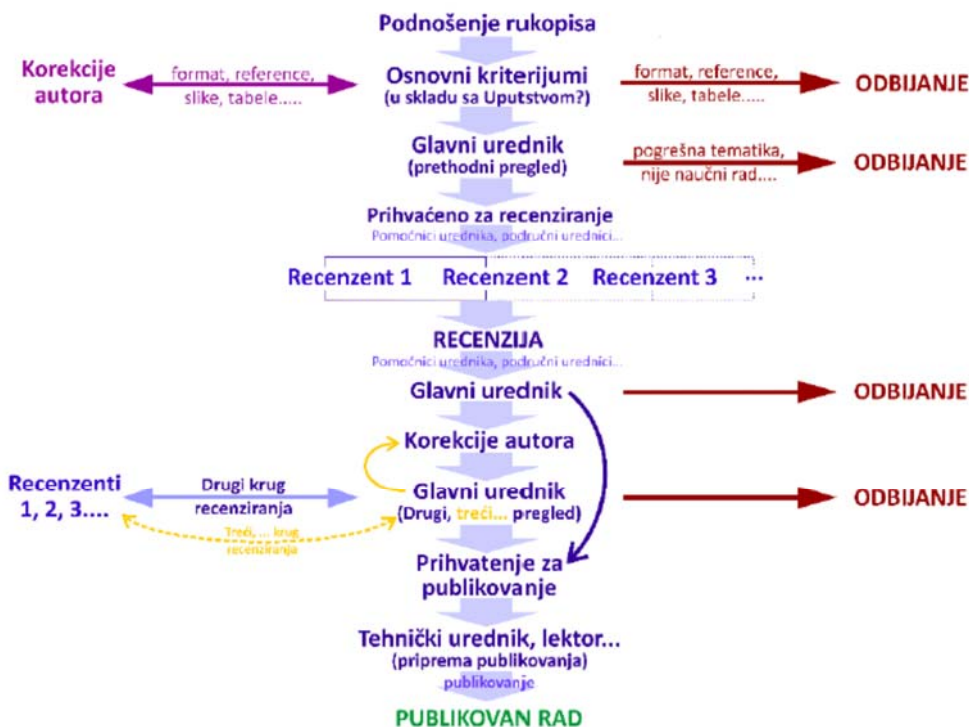
Otvoreni oblik recenziranja, samo je jedan od tri vrste koje se danas primjenjuju [19]:

- ... **Jednostruko slijepo** („Single Blind“) - Recenzenti znaju identitet autora, ali autori ne znaju identitet recenzenata, **danas najčešće korišćeni oblik recenziranja**.
- ... **Dvostruko slijepo** („Double Blind“) - Recenzenti ne znaju identitet autora, a ni autori ne znaju identitet recenzenata.
- ... **Otvoreno** („Open Review“) - Cijeli postupak je otvoren, svi identitet su poznati svima.

Bez obzira koji se od tri osnovne vrste recenziranja koristi (u pogledu identiteta autora i recenzenata), sam proces recenziranja je tehnički sličan. Mogu postojati male razlike u pojedinim fazama tog procesa, ali on uglavnom izgleda onako kako je prikazan na slici 2.

Nakon što jedan od autora u ime tima koji je realizovao istraživanje i pisanje rada podnese rukopis, član uredništva časopisa/zbornika zadužen za preliminarni pregled rada i provjeru da li je rad spremljen u skladu sa Uputstvom za autore i osnovnim standardima časopisa, koji je uobičajen za gotovo sve časopise (pregled formata teksta i liste referenci, kvalitet i izgled slika, tabela i slično). Rad nakon pregleda može biti prosljeđen uredniku, ako su zahtjevi ispunjeni, a ukoliko nisu može biti vraćen autorima na korekciju ili odmah odbijen.

Urednik, na osnovu pregleda (čitanja) donosi odluku da li je sadržaj rada u skladu sa tematikom časopisa, da li sadrži sve elemente naučnog rada, da li je od „interesa“ za časopis. Ukoliko procjeni da jeste, rukopis prosljeđuje u proces recenziranja. Ukoliko to nije slučaj može da traži eventualnu dopunu ili da ga odbija. Najčešći razlozi za odbijanje rada bez recenzije su sljedeći: tema rada je van oblasti kojom se bavi časopis, rad nije tehnički u skladu sa uputstvom ili, što se sve češće pojavljuje kao razlog, tema rada se uredniku ne čini dovoljno važnom (zastarjela) za publikovanje u časopisu koji uređuje.

Slika 2. Osnovne faze procesa recenziranja naučnog rada [3]

Način izbora recenzentata za pojedini rad je specifičnost svakog časopisa ili naučnog skupa. Interes urednika je da pronađe kompetentne, odgovorne i pouzdane recenzente. Veliki broj časopisa zahtijeva od autora da pri podnošenju rada predlože potencijalne recenzente, a neki traže i suprotno, da autori daju prijedlog koga ne žele kao recenzenta (radi mogućeg sukoba interesa i slično). Oni mogu, ali ne moraju biti prihvaćeni, a prema iskustvu autora ovog teksta, autori su skloni da predlože ljude koje poznaju ili čak kolege. To je najčešći razlog da urednik ne prihvati predloge autora, iako prijedlozi nekada mogu biti vrlo korisni. [5]

Po pravilu, urednici odluku o radu donose na osnovu najmanje dvije recenzije, iako broj recenzija nije ograničen. U slučaju kada jedan od dva recenzenta da negativno mišljenje obično se ide na još jednog recenzenta ili kada je iz bilo kog razloga nemoguće dobiti drugu recenziju, urednici sami mogu preuzeti ulogu recenzenta, ukoliko se smatraju dovoljno kompetentnim za tematiku rada. Treba, ipak, priznati da pojedine radove pregleda i ocjenjuje samo jedan recenzent.

Kada primi sve recenzentske izvještaje, na osnovu njih i sopstvenih kriterijuma, urednik donosi odluku o radu. Ona može biti konačna: prihvatanje ili odbijanje, ili da se rad sa recenzijama i sugestijama prosljedi autorima na doradu i ispravke. Nakon što autori dostave novu, (korigovanu/dopunjenu/izmenjenu) verziju rada, urednik može donijeti konačnu odluku (odbijen ili prihvaćen rad) ili može rukopis prosljediti recenzentu koji je tražio da vidi korigovan rad i ponovo ga procijeni. Ovaj proces se može ponavljati (više krugova recenziranja) sve do trenutka kada urednik smatra da ima dovoljno elementa da može donijeti konačnu odluku. U praksi, rijetko kada ima više od dva kruga recenziranja. [7]

Na kraju ovog procesa rada recenzent se obično mora odlučiti za kategoriju rada, gdje se danas uglavnom nudi, jedna od 5 kategorija:

- a. izvorni naučni rad-članak (Original scientific paper)
- b. prethodno priopćenje (Preliminary communication)
- c. pregledni članak (Review)
- d. izlaganje sa znanstvenog skupa (Conference paper)
- e. stručni članak (Professional paper)
- f. ostalo. (kao napr. recenzija, osvrt, informacija i sl..)

Kako isto nije tema ovog rada, neće se dalje posebno elaborirati.

U slučaju kada su dvije recenzije oprečne, a urednik ne traži dodatnu, on se može, u skladu sa svojom ulogom, prikloniti stavu jedne od te dvije recenzije. Treba imati u vidu da su recenzije samo pomoć (mada izuzetno vrijedna) uredniku u određivanju konačne sudbine rada, on je jedini ovlašćen i odgovoran da donese odluku.

Nakon što je rad prihvaćen za štampu, preusmjerava se na tehničku obradu, koja najčešće podrazumijeva lektorisanje, a u nekim slučajevima i dodatne intervencije zahtijevane od autora koje redakcija časopisa nije u stanju da realizuje (najčešće tehničke dorade ili korekcije ilustracija i multimedijalnih sadržaja).

4. ŠTA JE POTREBNO ZA DOBRU RECENZIJU?

Kao što smo već ranije rekli, svi oni koji objavljuju svoje radove (jedan ili više) su i potencijalni recenzenti. Tako, ako neko dobije poziv da recenzirate naučni rad, onda je to činjenica da je publikovao nekoliko radova (ili bar jedan) u istoj oblasti kojoj pripada i rad za koji je dobio poziv ali i da takvog urednik koji je uputio poziv smatra ekspertom u oblasti (ili bar dovoljno stručnim), da posjedujete dovoljno znanja da možete da procijeni kvalitet drugog rada. Radove koje ste objavili su potvrdili drugi recenzenti prije nego što su objavljeni. Oni su uložili značajan trud, potrošili dosta vremena da bi analizirali vaš rad i rezultate, kao i da bi vam sugerisali pravac u kom treba popraviti rad prije prihvatanja (obično su dorade potrebne), čime su vas, između ostalog, preporučili za mogućeg recenzenta.

Naravno, sada se od recenzenta očekuje isto, da kompetentno, korektno i brzo ocijeni rad nekog drugog istraživača, kao i da mu pomogne da svoj rad učini još boljim. Zato poziv za recenziranje treba prihvatiti kao čast, priznanje ali i kao naučnu, profesionalnu, kolegijalnu i moralnu obavezu.

4.1. Šta se očekuje od budućeg recenzenta?

Odgovornost. Dobar recenzent ima jasan osjećaj odgovornosti prema svojim kolegama i stoga nastoji ocjenu napraviti na vrijeme, pošteno i najbolje što može. Kvalitet ocjene naučnog članka određen je nivoom opšte ocjenjivačeve odgovornosti prema poslu kojim se bavi.

Pristojna odlučnost. To uključuje objašnjenja, argumente i jasnoću. Biti pristojno odlučan znači da se ozbiljnost ocjene nipošto ne smije razvodniti, da se nesuglasje ne smije prikrivati i da se uredniku mora dati jasna preporuka.

Poznavanje literature. Ocjenjivač treba dobro poznavati odgovarajuću literaturu (noviju) i biti sposoban primijeniti opća naučno-istraživačka načela na dani problem. Dobar ocjenjivač umije smjestiti članak u kontekst prethodnih radova iz tog područja, prepoznati ograničenja i slabosti određenog pristupa problemu, te razumjeti na koji način zaključci članka mogu utjecati na kliničku praksu.

Vrijeme. Ovisno o složenosti izvještaja koje se ocjenjuje i podudarnosti njegove teme sa stručnošću ocjenjivača-recenzenta, vrijeme potrebno za poštenu ocjenu članka vrijednoga ocjene iznosi dva do tri dana. Nejasno napisani članci povećavaju to vrijeme.

Poznavanje časopisa za koji se ocjenjuje.

Naučni časopisi međusobno se razlikuju po uređivačkoj politici, prioritetima u objavljivanju i postotku odbijenih radova. Dobar recenzent trebao bi poznavati te karakteristike časopisa i svojom ocjenom pomoći u prepoznavanju najprikladnijih članaka.

5. ETIČKI ASPEKTI RECENZIRANJA

Nepristrasnost i predrasude [3]

Bez obzira na vrstu recenzije (da li je identitet recenzenta poznat autoru ili ne, i obrnuto), bez obzira iz kojeg časopis je stigao poziv za recenziju rada (poznat i veoma uticajan ili mali, nacionalni časopis), bez obzira na identitet autora (renomirani i priznati naučnici ili mladi i nepoznati), bez obzira na poreklo autora (država, institucija, nacionalnost, religija, pol, ...) recenzija MORA BITI ISTOVJETNA - KVALITETNA. [3] Drugim riječima, na sadržaj recenzije ne smije utjecati ni renome časopisa ni renome autora, ništa osim prezentovanog istraživanja, rezultata i načina kako su tumačeni i objašnjeni. Istraživanje [7] je pokazalo, međutim, da motivacija recenzenata da prihvate poziv ipak zavisi od kvaliteta i reputacije časopisa iz kog su primili poziv. Jedan broj recenzenata prihvata pozive samo iz renomiranih časopisa, smatrajući da će takva recenzija podići njihov naučni ugled i status. Ima i takozvanih „kalkulanata“, koji smatraju da će im urađena recenzija otvoriti put kao autorima u tom istom časopisu. Sa druge strane, postoje recenzenti koji kao osnovni motiv za prihvatanje poziva vide u recipročnoj naučnoj obavezi da recenziraju tuđe radove, kao što drugi recenziraju njihove. Uzor svakako treba da je ova druga grupa naučnika.

Cilj svakog recenziranja je dobiti objektivnu procjenu rada. Često je nemoguće recenzentu da zanemari identitet autora ukoliko ga lično poznaje ili ga zna po čuvanju (u pozitivnom ili negativnom smislu), identitet institucije (renome institucije odakle su autori može, takođe, stvoriti pozitivnu ili negativnu predrasudu), a i porijeklo autora može ograničiti objektivnost recenzenta. Etički je da recenzent obavijesti urednika ako postoje elementi koji bi mogli subjektivno uticati na procjenu rada, a u takvim situacijama je preporučljivo odbiti poziv za recenziju. Nije neetički, samo po sebi, prihvatiti recenziranje rada poznanika, ali je važno

procijeniti jeste li u stanju uraditi objektivnu recenziju ili će poznanstvo doprineti krajnjem izvještaju i preporuci. Isto tako, recenzija rada autora iz „suparničke“, „konkurentske“ institucije ili laboratorije ne smije biti zlonamjerna ili neobjektivno negativna. Prije nego što se prihvatite posla, objektivno prosudite jeste li sposobni da nezavisno recenzirate. Ako niste, nemojte prihvatiti poziv. Ponavljamo, cilj recenzije je da se rad objektivno ocijeni i ako je moguće poboljša ukazujući na nedostatke, greške ili propuste. Jednostavno rečeno, ukoliko su rezultati kvalitetni, novi, zanimljivi, korisni za naučnu zajednicu i, potencijalno, za društvo u cjelini, recenzent treba da doprinese da se rad publikuje, a ne da nalazi razloge da se odbije (nekada iz čisto tehničkih razloga ili lošeg jezika kojim je pisan).

Kompetentnost

Prije nego prihvatiti poziv za recenziranje, recenzent mora procijeniti da li je zaista dovoljno kompetentan da ocijeni rad, da li tema rada zaista odgovara njegovoj stručnosti i da li poseduje dovoljan nivo znanja o njoj. Nekada su samo dijelovi rada izvan kompetentnosti recenzenta i ako se prihvatiti recenziranje takvog rada, jasno se moraju naznačiti dijelovi za čiju procjenu treba tražiti mišljenje drugih, kompetentnijih. Zbog pitanja kompetentnosti neki časopisi pri pozivu za recenziranje daju tri opcije odgovora: prihvatam da recenziram, odbijam da recenziram i nisam kompetentan za oblast (ili slično).

Sukob interesa

Urednici pri izboru recenzenata trude sa sagledaju postoji li potencijalni sukob interesa između autora i recenzenta (desi su da pošalju poziv saradnicima autora, njihovim kolegama iz institucije, saradnicima na projektu i slično), što je u izvjesnim situacijama je to teško izbjeći. Naime, postoje naučne oblasti koje su vrlo uske, sa malim brojem istraživača i malim brojem časopisa koji se bave određenim temama, pa je vrlo teško angažovati kompetentnog recenzenta. Očekuje se da recenzent koji je u bilo kakvom sukobu interesa, sa bar jednim autorom, odbije poziv da recenzira rad.

Vrijeme

Recenziranje je vrlo ozbiljan i zahtjevan posao za koji je potrebno izdvojiti dosta vremena. Istraživanja su pokazala da je obično neophodno bar dva puta pročitati rad (prvi put površnije, a drugi put detaljno), da je za kvalitetno recenziranje potrebno više sati, nekad i više dana [13]. Prije prihvatanja poziva, potencijalni recenzent mora dobro procijeniti da li raspolaže dovoljnim vremenom da recenziju kvalitetno uradi i u roku dobijenom od urednika. Brze, površne i nepotpune recenzije čine štetu autorima, časopisu i recenzentu.

Najgora varijanta, koja se često događa, je da pozvani recenzent ne prihvatiti da uradi recenziju, a ni ne obavijesti urednika o svojoj odluci. Time se samo nepotrebno produžava vrijeme za pregled rada. Ovo je posebno značajno ako se recenzije vrše za naučne skupove koji imaju precizirane datume održavanja. Za razliku od njih recenziranje za časopise daju neku slobodu u vremenu zbog izlaženja više brojeva, tokom iste godine.

Autoritativnost i anonimnost

Objektivno recenziranje ne bi trebalo da uzima u obzir nikakve autoritete, akademsku ili bilo kakvu drugu hijerarhiju. Recenzent bi trebalo da bude neprikosnoveni autoritet, čak i za nobelovca čiji rad recenzira. Nažalost, u praksi to nije uvek slučaj. Posebno ako je riječ o otvorenom tipu recenzije, kada autori znaju identitet recenzenata. Pokazano je da mlađi recenzenti, ukoliko njihova karijera i napredovanje zavise od starijih čije radove procjenjuju, ispoljavaju veću uzdržanost da nešto ocijene negativno. Ako je recenzija jednostruko slijepa, recenzent ostaje anonimna, što mu daje veću slobodu da bude objektivna.

Povjerenje

Samim pozivom da budete recenzent ukazuje vam se povjerenje i treba ga poštovati. Razgovori o radu sa drugim osobama, pogotovo sa autorima rada, za recenzenta su nedopustivi. Jedina osoba sa kojom recenzent komunicira slobodno u vezi sa radom je urednik. Pored toga, recenzent ne smije da koristi informacije i podatke iz rada kog recenzira prije nego što se rad publikuje.

6. DIJELOVI RECENZIJE

Proces recenziranja se ne može standardizovati, svaki recenzent ima sopstveni pristup tom zadatku. Zato ne postoje pravila ili detaljna uputstva za recenziranje, ali neke preporuke je svakako moguće dati i od recenzenta se očekuje da ih uzme u obzir.

Sam tekst recenzije može biti podijeljen u tri dijela:

1. Opći dio recenzije – obično „Prvo čitanje rada“,
2. Posebni dio recenzije – obično „Drugo čitanje rada“,
3. Zaključak te popunjeni standardni obrazac svakog pojedining časopisa.

6.1. Opći dio recenzije

U ovom, općem, po redoslijedu prvom dijelu recenzije, pažnju bi trebalo obratiti osobito na sljedeće:

1. *Obim i raspored građe rada (članka),*

2. *Kritička analiza strukture i sadržaja članka*

- Ukratko prikazati i kritički analizirati pojedine dijelove rukopisa (dijelove, poglavlja, odjeljke itd). Posebnu pažnju obratiti na strukturu rada:
 - ... Je li redoslijed dijelova logički raspoređen?
 - ... Uklapaju li se dijelovi rada u homogenu cjelinu?
 - ... Tekst mora biti dobro i logično organizovan. Najčešće je najbolje da bude hronološki izložen, sa jasnim uzročno-posljedičnim vezama.
 - ... Tekst mora biti razumljiv prosječnom čitaocu, uključujući i onog koji nije u uskoj oblasti tematike rada.
 - ... Svaki pojam, skraćenica, tehnika... koji nisu opšte poznati, moraju biti opisani ili definisani.

6.2. Posebni dio recenzije

Ovaj dio recenzije se odnosi na pojedinačne dijelove koji oduhvataju:

1. **Naslov rada** - Prosuditi i ocijeniti odgovara li naslov članka njegovu sadržaju i da li oslikava ono što je u istom pisano. Naslov rada treba da je kratak, jasan, stimulativan i da tačno odražava sadržaj. Ne treba da sadrži skraćenice, akronime, formule, nazive procesa.
2. **Abstrakt** – Je li koncizan i predstavlja li rad u cjelini, ili samo dio rada. Može se reći da je on cjelina za sebe. Čitaoci će najčešće na osnovu njega odlučiti da li će čitati cijeli rad ili ne. Zato mora sadržati jasno definisan cilj rada, metode i tehnike koje su korištene, pregled rezultata i opšti zaključak.
3. **ključne riječi** - imaju funkciju da, pored riječi iz naslova rada, omogućće brzu i tačnu pretragu u bazama literature. U ključne riječi ne treba unositi pojmove sadržane u naslovu, kao i veoma uopštene pojmove, jer oni neće pomoći pronalaženju srodnih radova u bazama.
4. **Aktuelnost rada** - Recenzent treba dati konkretnu i naučno, odnosno stručno, korektnu ocjenu je li sadržaj članka, po rezultatima istraživanja koje sadrži, po primijenjenoj metodologiji, po novoj sistematizaciji, odnosno po naučnim činjenicama, teorijama, stavovima, zaključcima, podacima i sl., aktuelan ili nije aktuelan. U skladu s tom

ocjenom slijedi i vrednovanje: doprinosi li članak svojim sadržajem razvoju teorije i(li) prakse, odnosno sadržava li nove rezultate ili se radi samo o analizi i sintezi na temelju već objavljenih rezultata i je li zanimljiv za objavljivanje. U ovom dijelu recenzije treba iznijeti utemeljenu argumentaciju o zanimljivosti ili nezanimljivosti za objavljivanje. Ako treba, iznijeti konkretne prijedloge za poboljšanje kvalitete sadržaja članka i za njegovu aktualizaciju.

5. **Obim rada** - Utvrditi treba li članak skratiti, dopuniti ili proširiti. Ako članak treba izmijeniti (skratiti ili proširiti), izričito navesti u kojim dijelovima i argumentirati zašto je to potrebno.
6. **Terminologija, stil i jezik** - Utvrditi jesu li u radu upotrijebljeni razumljivi i standardni nazivi prihvaćeni u načnoj i stručnoj terminologiji. I ovdje, također, ocijeniti koliko je izlaganje u članku sistematično, logično, jednostavno, razumljivo, čitljivo. Moguće primjedbe terminološke i stilske naravi potrebno je obrazložiti i predložiti odgovarajuća poboljšanja.
7. **Ilustracije** - Ilustracijama se obično nazivaju svi prilozi koji sadržaj rada (tekst) ilustriraju. To mogu biti: tabele, slike, crteži, sheme, histogrami, grafikoni, karte i fotografije. Potrebno je da recenzent utvrdi jesu li ilustracije ispravno oblikovane, dovoljno **jasne**, dobro **vidljive** i **ilustriraju li jasno određene pojave**.
8. **Citati** - Osnovno je da recenzent tačno utvrdi je li autor članka citirao druge autore načinom uobičajenim u naučnim i stručnim radovima, je li autor za preuzete naučne činjenice, ilustracije, definicije pojmova, podatke i sl. tačno naveo izvore.
9. **Zaključak** – Da li Zaključak odražava ono o čemu je u samom radu raspravljano.
10. **Literatura** - Kritički (ali kratko) ocijeniti je li se autor koristio relevantnom i aktuelnom naučnom i stručnom literaturom i je li popis citirane literature u skladu s uputama Uredništva časopisa

6.3. Zaključni dio recenzije

U zaključnom dijelu recenzije članka treba sažeto i argumentirano dati sintetiziranu ocjenu o rukopisu. Recenzent iznosi prijedlog o kategorizaciji rada i jasan prijedlog o objavljivanju ili neobjavljivanju istog u časopisu/zborniku radova, odnosno o uslovima uz koje rukopis može biti objavljen

Mnogi časopisi recenzentima na raspolaganje stavljaju „svoj“ recenzentski list sa definisanim pitanjima, koja uredniku pomažu u donošenju konačne odluke, a autorima u eventualnoj ispravci rada. Na većinu pitanja treba odgovoriti izborom jedne od ponuđenih opcija. Po pravilu, recenzentski list sadrži i dio u koji je moguće uneti tekst u slobodnoj formi. Obično je jedan dio namenjen autorima (i uredniku) i drugi samo za urednika (povjerljiva komunikacija). Poželjno je da recenzent i autorima i uredniku obrazloži odgovore koji ukazuju kako treba ispravljati rukopis, da što detaljnije opiše svaku svoju primjedbu, sugestiju, zapažanje. Ni autor ni urednik ne treba da ostanu u nedoumici, moraju tačno znati šta recenzent smatra da je (ako je) potrebno učiniti kako bi rad, po njegovom mišljenju, bio bolji i prihvatljiv za publikovanje. Najčešće časopisi očekuju samo popunjavanje recenzentskog lista, u kome će biti i svi komentari u slobodnoj formi.

Većina časopisa publikuje različite tipove radova, od bilješki, pisama, kratkih saopštenja i originalnih naučnih ili stručnih radova, do preglednih („Review“) radova. Pri podnošenju rada, autori obično mogu naznačiti kom tipu rada pripada njihov rukopis. Recenzent to mora imati u vidu, jer tip rada definiše i njegovu strukturu, sadržaj, opširnost i izgled. Recenzent, međutim, ima slobodu da sugeriše i promjenu tipa rada u zavisnosti od svoje procjene sadržaja i rezultata, pri čemu mjerilo nije samo obim (dužina teksta nekada može biti ograničena), već i njegov naučni doprinos.

7. ZAKLJUČAK

Ocjenjivanje naučnih članaka u biti je dio posla, kao što je čitanje literature ili izvođenje istraživanja. Posao je vrlo važan i odgovoran. U ocjenjivanju postoje pravila kojih se ocjenjivač okvirno treba pridržavati. Iako su razmjerno nepoznate, koristi od ocjenjivanja vrlo su velike i vrijedne te mogu znatno doprinijeti samom kvalitetu (kako rada, tako i časopisa/zbornika radova) tako i razvoju i širenju znanja.

Lična spoznaja o korisnosti recenzije, a pogotovu mogućnost upoređivanja sopstvene sa tuđom recenzijom, veoma doprinosi sticanju iskustva, korekciji kriterijuma i opšteg pristupa procesu recenziranja, što je svakako od pomoći pri izradi novih recenzija.

Uobičajena praksa urednika časopisa je da, nakon pristizanja recenzije, recenzentu pošalje pismo zahvalnosti. Mnogo ređa praksa je da recenzent dobije informaciju o konačnoj sudbini rada, a izuzetno mu se može dogoditi pristup izveštajima drugih recenzenata za isti rad. Bez saznanja o ishodu rada, recenzent ne može provjeriti vrijednost (upotrebljivost) svoje recenzije, da li je konačna sudbina rada u skladu sa njegovom procjenom. Recenzent ne bi trebalo da se usteže da, ako takvu informaciju ne dobije, a interesuje ga ishod rada, traži od urednika obaveštenje.

Već smo ranije konstatovali da su priznanja recenzentima nedovoljna i nesrazmerna značaju koji recenziranje ima. Posljednjih godina se svijest o tom značaju mijenja, a važnost recenziranja dobija novu dimenziju u svjetlu rastućeg broja prepoznatih plagijata, falsifikata i izmišljenih rezultata.

Postoje časopisi koji plaćaju recenzente, ali uglavnom relativno simboličnim sumama. Mišljenja smo da je ova praksa prije način stimulisanja potencijalnih recenzenata da prihvate poziv za recenziranje, nego što je to prikladan i dostojan način vrednovanja njihovog rada. Sa druge strane, takva vrsta stimulisanja može prouzrokovati prihvatanje poziva i nekompetentnih recenzenata, a rezultat su nekvalitetne recenzije. Veliki je rizik da će potencijalni recenzent prihvatiti i uraditi neprimjerenu recenziju samo zbog novčane nadoknade, a ovaj rizik jako raste ako je recenzent iz manje razvijene zemlje sa nižim nacionalnim dohotkom.

Srećom, pojavili su se drugi vidovi vrednovanja i društvenog priznanja rada recenzenata, koji istovremeno povećavaju motivisanost za prihvatanje ovog zahtjevnog posla. Posljednjih godina i sami izdavači razvijaju podsticajne programe i posebne web platforme namenjene odavanju priznanja recenzentima, iako su rezultati pokazali da recenzenti uglavnom prihvataju recenziranje radova na osnovu ekspertize, a ne očekivanog priznanja ili nagrade, jasno je da veće prepoznavanje njihovog rada kroz, barem zahvalnice i certifikate predstavlja dodatnu motivaciju. [20]

8. LITERATURA

- [1] Philip G Altbach, Hans de Wit: Too much academic research is being published, dostupno na: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20180905095203579>, pristup 12.05.2021.
- [2] Ware, M.; Mabe, M.: The STM report. An overview of scientific and scholarly journal publishing, 2012 (http://www.stm-assoc.org/2012_12_11__STM_Report_2012.pdf, 25. 4. 2017.)
- [3] Dekanski, A.; Drvenica, I.; Nedić, O.: Kako recenzirati naučni rad, Časopis Zaštita materijala 58(3), 2017 pp. 259 – 270
- [4] <https://knoema.com/atlas/ranks/Number-of-scientific-journal-articles>, pristup 10.05.2021.
- [5] Davidoff, F.: Improving peer review: who's responsible?, BMJ, 328, 657–658., 2004.
- [6] Marušić, M.; Sambunjak, D.; Marušić, A.: Vodič za ocjenu (recenziju) znanstvenog članka, Liječnički Vjesnik. 2005; 127:107-11,
- [7] Allen, T. W.: Peer review guidance: How do you write a good review?, J. Am. Osteopath. Assoc., 2013, 113, 918–920.
- [8] Ramsden, V.R.; Pimlott, N.; Woollard, R.; Kvern, B.; at all: Becoming a peer reviewer. Engaging in sharing and gaining knowledge, 2014, Can. Fam. Physician, 60, 1158–1160.

- [9] Edwards, K.L.; Schizas, C.; Mannion, A.F.; Aebi, M.; Gunzburg, R.: How to be a good reviewer, *Eur. Spine Journal*, 2015, 24, 1–2.
- [10] Black, N.; van Rooyen, S.; Godlee, F.; Smith, R.; Evans, S.: What makes a good reviewer and a good review for a general medical journal?, *JAMA*, 280, 231., 1998.
- [11] Székely, T.; Krüger, O.; Krause, E.T.: Errors in science: the role of reviewers, *Trends Ecol. Evol.*, 29, 371–373., 2014.
- [12] Vintzileos, A.M.; Ananth, C.V.: The Art of Peer-Reviewing an original research paper, *J. Ultrasound Med.*, 29, 513–518., 2010.
- [13] Tandon, R.: How to review a scientific paper, *Asian J. Psychiatr.*, 11, 124–127., 2014.
- [14] Training materials | The BMJ (<http://www.bmj.com/about-bmj/resources-reviewers/training-materials>, 08.05.2021.)
- [15] Peer review: how exactly do I do that? (<https://www.elsevier.com/reviewers-update/story/peer-review/peer-review-how-exactly-do-i-do-that>, 08.05.2021.)
- [16] Free Online Course on Journal Peer Review | Cochrane Eyes and Vision, (<http://eyes.cochrane.org/free-online-course-journal-peer-review>, 08.05.2021.)
- [17] Pain, E.: How to review a paper, *Science*, doi:10.1126/science.caredit.a1600134, 2016
- [18] Spier, R.: The history of the peer-review process, *Trends Biotechnol.*, 20, 357–358., 2002.
- [19] Types of peer review (<https://authorservices.wiley.com/Reviewers/journal-reviewers/what-is-peer-review/types-of-peer-review.html>, 02.05.2021).
- [20] What is the value of a post-publication peer review? - Enago Academy, (<https://www.enago.com/academy/value-of-post-publication-peer-review/>, 05.05.2021.)